

«ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ»
ԱԼԵԽՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ՄԱՍՆԱԳՅՈՒՂԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ
1884-1899թթ.

XIX դ. հայ բարեգործական-մշակութային ընկերությունների մեծ մասը ազգի ինքնաճանաչման մակարդակի բարձրացման և օտարի դեմ նրա պայքարի կազմակերպման խնդիրն էր լուծում: Այդպիսին էր նաև «Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերությունը», որի գործունեությունը հայ պատմագիտության մեջ, մեր կարծիքով, դեռևս բավարար չափով լուսաբանված չէ:

Ընկերությունը հիմնադրվել է 1881թ. Թիֆլիսում բժիշկ Բ. Նավասարդյանի կողմից: Նրա կազմակերպման աշխատանքներին մասնակցություն են ունեցել Գ. Սունդուկյանը, Ա. Բաբայանը, Ա. Եզեկյանը, Ս. Արծրունին, Ա. Մամբաշյանը և այլք: Պաշտոնական ձևակերպմամբ ընկերության նպատակն էր «...նպաստել լուսատրություն տարածմանը Հայերի մեջ Կովկասում և Անդրկովկասում և օգնել նոցա նիսակամապէս»:¹ Շուտով ընկերությունն իր ներկայացուցչություններն է բացում Շուշիում, Երևանում, Ախալցխայում, Ալեքսանդրապոլում և այլ քաղաքներում: Սույն հրապարակմամբ ժամանակի մամուլի և արխիվային նյութերի հիման վրա մենք փորձում ենք լուսաբանել ընկերության Ալեքսանդրապոլի մասնաճյուղի գործունեությունը:

«Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերության» Ալեքսանդրապոլի մասնաճյուղը թեև հիմնադրվեց 1884թ., բայց իրականում սկսեց գործել 1890 թվականից: Այդ ընթացքում եղան և՛ ոգևորության պահեր, և՛ անլուծելի տարիներ՝ պայմանավորված ընկերության կենտրոնական խորհրդից եկող տարաբնույթ ազդակներով, ժամանակի հայ հասարակական-քաղաքական կյանքում կատարվող փոփոխություններով, նաև՝ տեղական վարչության մախսազահների ձեռնբերելուց լիարժեք անկախության գործոնով:

1884թ. փետրվարի 27-ին ալեքսանդրապոլցի մտավորականներ Հ. Բաբայանցի, օր. Կ. Քյանդաղյանցի, տ. Հ. Հովհաննիսյանցի, Ս. Վեհապետյանցի, Ա. Մխիթարյանցի, Հ. Տեր-Մարգարյանցի, տ. Ս. Ջալալյանի, Հ. Բաբսամյանի, Ա. Կրիստյանցի, օր. Վ. Միրզայանցի, Ն. Կարապետյանցի, Կ. Տեր-Դավթյանի, Ն. Տիգրանյանի և Գ. Բունիաթյանի հորդորով Արդարյան դպրոցի տեսուչ Կարապետ Ջալալյանը դիմում է «Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերության» խորհրդի նախագահ Ա. Անանյանին՝ Ալեքսանդրապոլում ընկերության տեղական վարչություն հիմնելու խնդրանքով:² Ընկերության կենտրոնական խորհուրդը դիմումը քննարկում է 1884թ. մարտի 2-ի նիստում և բավարարում ալեքսանդրապոլցիների ցանկությունը՝ այդ մասին մարտի 5-ի գրությամբ տեղյակ պահելով Կ. Ջալալյանին: 1884թ. ընթացքում «Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերության» հիմնադիր նախագահ Բ. Նավասարդյանը և Կ. Ջալալյանը մի քանի անգամ դիմում են Ալեքսանդրապոլի գավառապետին և ոստիկանության կառավարչին՝ ընկերության տեղական վարչություն բացելու թույլտվություն ստանալու, այսինքն՝ կատարված իրողությունն արձանագրելու խնդրանքով, սակայն նրանց ջանքերն ապարդյուն են անցնում:

¹ Երեսնամեակ Հայոց բարեգործական ընկերության Կովկասում 1881-1911, Կազմեց Լեռ. Թ., 1911, էջ 40:

² Հայաստանի ազգային արխիվ (այսուհետև՝ ՀԱԱ), Ֆոնդ 28, փոստի 1, գործ 899, թերթ 1-2:

«Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերության» Ալեքսանդրապոլի մասնաճյուղի վերակազմակերպման գործընթացի սկիզբը 1890թ. հուլիսի 22-ին Ս. Ամենափրկիչ եկեղեցում առընթեր դպրոցի դահլիճում հրավիրված ժողովը եղավ, որը նախագահում էր Ալեքսանդրապոլի հոգևոր վիճակի փոխանորդ Գարեգին վրդ. Սաթունյանը: Ներկաներն իրենց աջակցությունն են հայտնում նախագահին, որն իր ելույթում նշում է «Բարեգործականի» գործուն մասնաճյուղ ունենալու ամերաժեշտության մասին:³ Իսկույն անդամագրվում են 32-35 հոգի: Մասնաճյուղի անդամները, որոնց քանակը տարբեր տարիներին տատանվել է 20-ից 140-ի սահմաններում, հիմնականում ուսուցիչ-ուսուցչուհիներ էին, առևտրականներ, մտավորականներ, հայ ազատագրական շարժման գործիչներ: «Բարեգործականի» տեղական վարչության նյութական միջոցները գոյամալու էին անդամավճարներից, նվիրատվություններից և բարեգործական մշակութային միջոցառումներից (թատերական և համերգային ներկայացումներ, պարահանդեսներ) ստացվող հասույթներից:

1890թ. օգոստոսի 19-ին հրավիրվում է երկրորդ ժողովը, որը կրկին նախագահում էր Գ. Սաթունյանը: Ժողովն ընտրում է ընկերության տեղական վարչության անդամներին և նրանց փոխանորդներին: Գործադիր անդամների թիվը կարճ ժամանակում հասել էր արդեն 94-ի: Որոշվում է 71 անձանց ստորագրությամբ խնդրագիր ուղարկել ընկերության կենտրոնական խորհուրդ՝ տեղական մասնաճյուղ բացելու թույլտվությունը վերահաստատելու ակնկալիքով: Այս իրողությունը լայն արձագանք է գտնում Թիֆլիսի «Մշակ» և «Նոր Դար» թերթերում:

Ինչպես ցույց է տալիս ընկերության Ալեքսանդրապոլի մասնաճյուղի շուրջ 15 տարիների կենսագրությունը՝ ընկերության տեղական վարչության գործունեության հիմնական ուղղությունները եղան՝ անբերրիության հետևանքների վերացումը Ալեքսանդրապոլի գավառում և սովի կանխումը, արդուլիսամիտյան կոտորածներից փրկված արևմտահայերի օրկանի և ապրուստի ապահովումը, չունեող աշակերտների ուսման վճարների հատուցումն ու նրանց կրթության կազմակերպումը, գրադարան-ընթերցարանի հիմնումն Ալեքսանդրապոլում,⁴ աղքատախնամությունը և այլն: Ընկերության տեղական վարչությանը, թեև դժվարությամբ, սակայն հաջողվեց իրականացնել նաև բավականին խոշոր կրթական մի ծրագիր, այն է՝ Ալեքսանդրապոլում կար ու ձևի դպրոցի հիմնադրումը:

1890թ. հոկտեմբերի 19-ին կենտրոնական խորհուրդը շնորհակալություն է հայտնում Գ. Սաթունյանին նախաձեռնության համար և գործելու թույլտվություն տալիս:⁵ Մինչև տարվա վերջ մասնաճյուղի գործադիր անդամների թիվը կտրուկ աճում է՝ հասնելով 133-ի: Նրանց մոծած անդամավճարներից 670 ռուբլի գումար է գոյանում: Ընկերության տեղական վարչությունը որոշում է այդ գումարը բաշխել հետևյալ կերպ. «...400 ռուբլի մատենադարան-ընթերցարանի բացման համար ծախսել, 100 ռուբլի՝ տաս հոգի աղքատ մանուկներին ուսում տալու հայոց դպրոցներում, 50 ռուբլի վարչութեան ծախս է, և 50 ռուբլի պիտի յատկացվի մի բժշկին, որպեսզի նա պարտատրվի ձրիապես բժշկելու քաղաքիս աղքատ դասակարգի հիւանդներին...»:⁶ Մնացած 70 ռուբլին վարչությունը պետք է շահեցնեն:

1891թ. ընկերության տեղական վարչությունը մատնվում է անգործության: Ընդհանուր ժողովի նախագահ Գ. Սաթունյանը փորձում է հրաժարվել իր պաշտոնից՝ պատճառ բերելով Ալեքսանդրապոլից իր հաճախակի բացակայության հանգամանքը,

³ ՀԱՄ, ֆ. 28, ց. 1, գ. 899, թ. 14:

⁴ Այս հարցին մենք կանդրադառնանք առանձին հոդվածով:

⁵ Նույն տեղում, թ. 20:

⁶ Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», Թ., 1891, №1, էջ 3:

սակայն, 1891թ. հոկտեմբերի 27-ին կայացած ընդհանուր ժողովը միաձայն որոշում է խնդրել նրան շարունակել պաշտոնավարումը մաս առաջիկա տարում:⁷

«Բարեգործականի» Ալեքսանդրապոլի մասնաճյուղը լիարյուն չաշխատեց մաս 1892-1893թթ.: Նրա գործադիր անդամների թիվը պակասեց մինչև 42-ը: Մասնաճյուղը էական քայլեր չձեռնարկեց այդ ժամանակահատվածում Ալեքսանդրապոլի գավառում բռնկված ժանտախտի համաճարակի տարածումը մեղմելու ուղղությամբ և սահմանափակվեց կենտրոնական խորհրդից ստացված հիգիենիկ-ախտահանիչ միջոցներն ու դեղորայքը գործադրելով:⁸ 1892թ. վերջին մասնաճյուղի ընդհանուր ժողովը ժանտախտից տուժած ընտանիքներին օգնելու նպատակով տեղական վարչությանը 90 ռուբլի հատկացրեց:⁹ Մասնաճյուղի այս անհետևողականությունը, հավանաբար, արդյունք էր այն իրողության, որ ժանտախտի համաճարակը մեղմելու նպատակով Ալեքսանդրապոլում մի քանի ուսուցիչների և երիտասարդների մախաձեռնությամբ բացվել էր երկու անվճար քեյարան, ստեղծվել էր աղքատ հիվանդներին օգնող հանձնախումբ, հարցին մեծ ուշադրություն էր դարձնում մաս տեղական իշխանությունը:

1893 թ. ընկերության տեղական վարչությունը նյութապես օգնում է Ալեքսանդրապոլի եկեղեցական-ծխական դպրոցներում սովորող հինգ աշակերտների (100 ռուբլի) և Հոռոմ գյուղի դպրոցի հոգաբարձությանը (50 ռուբլի): 1893թ. վերջին, երբ վարչության մախաձեռն է ընտրվում իրավաբան Մ. Պապաջանյանը, որը բավական գործունյա մի անձնավորություն էր, ընկերության Ալեքսանդրապոլի մասնաճյուղի գործունեությունը ցկատելիորեն աշխուժացավ:

1892-1893թթ. Անդրկովկասի մի քանի շրջանների, այդ թվում՝ Երևանի մահանգի համար անբերրիության տարիներ էին:¹⁰ Չորային եղանակի և գյուղատնտեսական ապրանքների բարձր գների պատճառով մահանգի հագաբավոր քաղաքային ու գյուղացիական տնտեսություններ հայտնվել էին անելանելի դրության մեջ: Բնական աղետը պատուհասել էր մաս Ալեքսանդրապոլի գավառը:¹¹ Նոր տարվա՝ 1894թ. սկզբում «Բարեգործականի» Ալեքսանդրապոլի տեղական վարչությունը որոշում է փող և ալյուր բաժանել քաղաքի աղքատներին և այդ նպատակով կազմում է երեք հոգաբարձու հանձնաժողով, որի անդամները շրջում են քաղաքում՝ բաժանելով օգնությունը քաղաքի ծայրամասերում բնակվող մոտ 250 առավել աղքատ ընտանիքներին:¹²

Ավելի մեծ օգնություն ցույց տալու դիտավորությամբ տեղական վարչության անդամներից մեկի՝ Սարգիս Սահակյանի առաջարկով հունվարի 24-ին փորձնական բացվում է «ձրի-էժանագին ճաշարան»: Այն կարճ ժամանակի ընթացքում հասցնում է շահել հասարակության համակրանքը: Քաղաքի բնակիչներն օգնում էին մթերքով, փայտով, կահույքով և դրամով:¹³ Այս մասին մախաձեռնող խմբի անդամներից Ս. Սահակյանը գեկուցում է տեղական վարչության փետրվարի 3-ի ընդհանուր ժողովում: Ի դեպ, այդ շրջանում Ալեքսանդրապոլի մասնաճյուղի գործադիր անդամների թիվը կրկին աճել էր՝ հասնելով 90-ի:

⁷ ՀԱԱ, ֆ. 28, ց. 1, գ. 899, թ. 28:

⁸ Տեղեկագիր Հայոց բարեգործական ընկերության Կովկասում 1892, Թ., 1893, էջ 25:

⁹ Ալեքսանդրապոլից, «Նոր-Դար», 1892, Թ., № 173, էջ 2:

¹⁰ Շ. 3-в, Неурожаи и помощь, «Новое обозрение», 1893, Т. N3399, с. 1-2.

¹¹ Я.Х.-нъ, Александрополь, «Новое обозрение», 1893, N3434, с. 3. Շ. 3-в, Состояние урожая въ эриванской губ., «Кавказское сельское хозяйство», 1893, Т. N3, с. 42.

¹² Ալ., Նամակ Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1894, № 7, էջ 2:

¹³ Ե. Ալ., Նամակ Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1894, № 17, էջ 2: Թով., Ալեքսանդրապոլ, «Նոր-Դար», 1894, № 31, էջ 3: Ե. Չարեկցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան, «Մուրճ»-ի ֆոնդ, վավերագիր 101-5, թերթ 5:

Ճաշարանի գործունեությունն ամուր հիմքերի վրա է դրվում: Փետրվարի 6-ին Ալեքսանդրապոլի գավառապետի, Երևանի և Ալեքսանդրապոլի հոգևոր վիճակների փոխանորդների, տեղական վարչության մախագահի և այլոց մերկայությամբ «ձրի-էժանագին ճաշարանը» բացվում է պաշտոնապես:¹⁴ Ելույթ ունեցողները միակամ նշում են, որ հասարակության անդամներից յուրաքանչյուրն իր չափով պետք է մասնակցի այդ բարեգործական մախաձեռնությանը:¹⁵ Ճաշարանի աշխատողներն ուսուցիչ-ուսուցչուհիներ էին, մանկահասակ աղջիկներ և երիտասարդ մտավորականներ: Ճաշարանի գործունեության ընթացքում (հունվարի 24-ապրիլի 22) այնտեղ անվճար ուտելիք (հաց, «քաթթուլ բիրիթ» և այլն) էր ստացել 8689 ընտանիք կամ 48262 հոգի: Նրա կարիքների համար ծախսվել էր 1584 ռուբլի:¹⁶

Ընկերության տեղական վարչությունը մախաձեռնում է մահ Ալեքսանդրապոլի գավառի գյուղացիներին սերմացու հացահատիկ բաժանելու գործը: 1894թ. մարտի 28-ին վարչությունը դիմում է կենտրոնական խորհրդին, որպեսզի մա թույլատրի այդ մպատակով օգտագործել իր մոտ եղած դրամական միջոցները, և 1000 ռուբլի բարձր տոկոսով փոխառություն է խնդրում:¹⁷ Կենտրոնական խորհուրդն անկաբող է գտնվում բավարարելու վերջին պահանջը: Կազմվում է մասնագիտական հանձնաժողով, որը շրջում է գավառի մի քանի գյուղերում և արձանագրում, որ գյուղերն իսկապես թշվառության մեջ են, գյուղացիները չունեն հաց, սերմացու, ծանրաբեռնված են բարձր տոկոսով վերցրած պարտքերով, շատերը չունեն անասուն, առկա են մուրացկանության դեպքեր:¹⁸

1894թ. ապրիլի 6-ից մինչև 21-ն ընկած ժամանակահատվածում՝ գարնանային հողագործական աշխատանքների ետում շրջանում, վերոհիշյալ հանձնաժողովի կողմից փոխարինաբար 1989 ռուբլու սերմացու բաժանվեց 23 գյուղերի աղքատ ընտանիքներին:¹⁹ Նշենք, որ շահառու գյուղերի թիվը մայիսի սկզբներին հասավ 42-ի, իսկ գումարը, որով զմվել էր սերմացուն՝ 3112 ռուբլու:²⁰ Տեղական վարչությունը մախատեսում է հիմնել հացահատիկի շտեմարան, բայց գործը գլուխ չի գալիս, քանի որ բաժանված սերմացուն գյուղացիները չեն կարողանում լրիվ փոխհատուցել:

Մի նկատառում. և՛ ճաշարանի պահպանման, և՛ գյուղացիներին սերմացուի տրամադրման ծախսերը «Բարեգործականի» Ալեքսանդրապոլի տեղական վարչությունը միայնակ չէր հոգում: Նա այդ մպատակով կենտրոնական խորհրդից ստացել էր 1400 ռուբլի, «Մշակ» թերթի խմբագրությունից՝ 768 ռուբլի, Ամենայն հայոց կաթողիկոսից՝ 500 ռուբլի, ալեքսանդրապոլցիներ Խաչատուր Ղասաբյանից՝ 15 ռուբլի, Հարություն Վարդպատրիկյանից՝ 200 ռուբլի, Բաղդասար Դրամբյանի կտակարար Գրիգոր Դրամբյանից՝ 300 ռուբլի, Գրիգոր Ռափայելյանից՝ 300 ռուբլի և արմավիրցի Ալեքսանդր Տարասովից՝ 100 ռուբլի, իսկ Թիֆլիսից Գևորգ Հակոբյանը և Գրիգոր Բալանդուրյանը 100 ռուբլի արժողությամբ ցորեն և այլուր էին ուղարկել:

Վարչությանը նյութապես աջակցում են մահ տեղի դերասանները, որոնք 1894 թ. մարտի 20-ին Ալեքսանդրապոլի ակումբի դահլիճում կազմակերպում են գրական-

¹⁴Ե.Ալ., Նամակ Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1894, №17, էջ 2: Թուփ., Ալեքսանդրապոլ, «Նոր-Դար», 1894, №31, էջ 3:

¹⁵Նույնը:

¹⁶Զ.Նաչվանքեան, Նամակ խմբագրութեան, «Մշակ», 1894, №84, էջ3:

¹⁷ՀԱԱ, ֆ.28, ց.1, գ.899, թ.43:

¹⁸Նույն տեղում, թ.48:

¹⁹«Մշակ», 1894, №48, էջ3:

²⁰ՀԱԱ, ֆ.28, ց.1, գ.899, թ. 52: Հմմտ. Երեսնամեակ Հայոց բարեգործական ընկերութեան Կովկասում 1881-1911, էջ 201:

երաժշտական երեկո և հոգուտ ճաշարանի բեմադրում «Լայ իմ կորած 50 ոսկի» և «Մադոյի կտակը» կատակերգությունները:²¹

1894թ. օգոստոս-սեպտեմբեր ամիսների ընթացքում ընկերության տեղական վարչությունն օգնում է Թիֆլիսի Միխայիլովյան դպրոցի աշակերտ Գևորգ Մնացականյանին, Ներսիսյան դպրոցի աշակերտներ Գարեգին Վանեցյանցին և Մենքերիմ Շահագիզյանցին, որպեսզի նրանք կենտրոնական խորհրդից ամսական դրամական նպաստ ստանան իրենց ուսումը շարունակելու համար:²² Որոշ ժամանակ անց վարչությունը, կարևորելով «կար ու ձևի» արհեստի տարածումն Ալեքսանդրապոլում, փորձում է հինգ աղքատ օրիորդների տալ ուսման: Սակայն դա տեղում կազմակերպել չի հաջողվում, իսկ կենտրոնական խորհուրդն էլ չի ընդառաջում վարչության խնդրանքին, որ գոնե երեք օրիորդ գնար Թիֆլիս ու «Հայուխյաց բարեգործական ընկերության» կար ու ձևի դպրոցում սովորեր այդ մասնագիտությունը:²³

1895թ. ընկերության տեղական վարչության աշխատանքը գործնականում չերկաց: 1896թ. մարտի 28-ին ալեքսանդրապոլի մեծահարուստ Գրիգոր Դրամբյանը 500 ռուբլի է նվիրում վարչությանը: Այն ի պահ է տրվում կենտրոնական խորհրդին որպես անձեռնմխելի գումար,²⁴ որի տոկոսներով 1896-1898 թվականներին տեղական վարչությունն օգնություն է ցուցաբերում դպիր Սարգիս Միքայելյանին, Թիֆլիսի արհեստավորական և Նիկոլականի դպրոցների ալեքսանդրապոլի աշակերտներ Սարգիս Քեալաշյանին և Սյուրիշ Լոռեցյանին:²⁵ Նույն թվականի մայիսին վարչությունը 1200 ռուբլի է բաժանում Ալեքսանդրապոլի գավառի աղքատ գյուղացիներին:²⁶

1896թ. վերջին մասնաճյուղն ուներ մոտ 80 գործադիր անդամ: Ալեքսանդրապոլի քաղաքապետ, տեղական վարչության նախագահ Գ. Տեր-Պետրոսյանի ջանքերով 1897թ. սկզբին նրանց թիվն ավելացավ ևս 40-50-ով:²⁷

Կովկասի «Բարեգործականն» իր մասնաճյուղերով որոշակի օգնություն է ցուցաբերել նաև արդուկամիդյան կոտորածներից փախած արևմտահայերին: Ալեքսանդրապոլի գավառում նրանք երևացել էին դեռևս 1894թ. գարնանը: Անբերրիության հետևանքները հաղթահարող գյուղական բնակչությունը, որը դժվարությամբ էր իր օրական ապրուստն ապահովում, գրկարաց է ընդունում աղետյալ հայրենակիցներին: Ալեքսանդրապոլում նրանք ժամանակավոր ապաստանել էին Սբ Աստվածածին եկեղեցու գավթում:²⁸ Թշվառ գաղթականների վիճակը ծանրացավ հատկապես 1894թ. աշման և ձմռան ամիսներին: Եթե 1895թ. տեղական վարչությունը շոշափելի գործ չի կատարում նրանց վիճակը բարելավելու համար, ապա 1896թ. վերջին և հատկապես 1897թ. սկզբին աշխատանքներն ակտիվանում են: Այդ 25-40 գաղթական ընտանիքների մեծ մասը գյուղերից էր, որևէ արհեստի չէր տիրապետում: Նրանց հմարավորինս օգնելու նպատակով «Բարեգործականի» Ալեքսանդրապոլի մասնաճյուղը կազմակերպում է մի քանի միջոցառումներ: Դրանցից մեկը 1897թ. հունվարի 11-ին քաղաքային ակումբի դահլիճում հայ և ռուս կանանց ուժերով կազմակերպված ասիական և եվրոպական ուտելիքների վաճառքն էր, որից գոյանում է 600 ռուբլի գումար: Ակումբի

²¹ Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1894, №37, էջ3:

²² ՀԱԱ, ֆ.28, ց.1, գ.899, թ.54, 56:

²³ Նույն տեղում, թ.61-62:

²⁴ Նույն տեղում, թ.69:

²⁵ ՀԱԱ, ֆ.28, ց.1, գ.899, թ.70: Նույնը, գ.291, թ.3-4, 14-15:

²⁶ «Մշակ», 1896, №54, էջ 4: «Տարագ», 1896, Թ., №19, էջ 306:

²⁷ Գիւմրեցի, Նուշներ Ալեքսանդրապոլի կեանքից, «Տարագ», 1897, №10, էջ171-172:

²⁸ Անդրանիկ, Ալեքսանդրապոլ, «Արձագանք», 1894, №117, էջ 3: Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1895, №11, էջ 4:

խորհրդի նախաձեռնությամբ կազմվում է նաև հայ-ռուսական մի հանձնախումբ, որը շրջում է քաղաքի տներում և հանգանակում ևս 1400 ռուբլի: Հավաքված դրամից 1000 ռուբլին հատկացվում է գաղթականների կարիքների համար:²⁹ Վարչությունն այս և իր ունեցած դրամական այլ միջոցներից նաև մեկ շնչի հաշվով 2 ռուբլի է բաժանում քաղաքաբնակ գաղթականներին: Շուտով տեղական վարչությունն Ալեքսանդրապոլում տեղակայված Բաքվի և Կարաբոլինյան գնդերից, ինչպես նաև Աստրախանից հասց և հագուստ է ստանում գաղթականների համար:³⁰

Փետրվարի 18-ին Սբ Վարդանանց տոնի կապակցությամբ քաղաքային ակումբի դահլիճում կազմակերպվում է պարահանդես, որի 800 ռուբլի եկամտուի գերակշռող մասը տեղական վարչությունն ուղղորդում է քաղաքաբնակ գաղթականների հրատապ խնդիրների լուծմանը:³¹ Ուշադրությունից չեն վրիպում նաև Ալեքսանդրապոլի գավառի գյուղերում բնակվող գաղթական ընտանիքները, որոնց վարչությունը հասց և օգտագործված շորեր է բաժին հանում:

Ընկերության տեղական վարչության 1897 - 1899թթ. գործունեության մասին կցկատր տեղեկություններ են պահպանվել:

1890-ական թթ. երկրորդ կեսը հայ կրթամշակութային կյանքի համար ծանր ժամանակաշրջան էր: Ցարական իշխանությունները հալածանքի քաղաքականություն էին վարում հայկական դպրոցների և բարեգործական ընկերությունների նկատմամբ: Դրա արդյունքում տուժեց նաև «Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերությունն» իր մասնաճյուղերով: 1898թ. նրա Ալեքսանդրապոլի մասնաճյուղում մնացել էր 83 անդամ, իսկ 1899թ. մարտի 10-ի դրությամբ՝ ընդամենը 47-ը:³²

Երկարատև նախապատրաստական աշխատանքներից հետո ընկերության տեղական վարչությանը հաջողվեց 1899թ. մարտի 14-ին Ալեքսանդրապոլում հանդիսավոր կերպով բացել կարուճկի դպրոց, որի 14 կետից բաղկացած կանոնադրություն-ծրագիրը դպրոցի նպատակն էր հռչակում «կար ու ձև և ամեն տեսակ ձեռագործ» սովորեցնելը:³³ Ուսումնական հաստատություն կարող էին հաճախել հասարակության բոլոր խավերի գրագետ և 14 -ից բարձր տարիք ունեցող աղջիկները (բացման պահին դպրոցն ուներ 42 աշակերտ): Ուսումնառությունը տևելու էր մեկ տարի: Չքավորները սովորելու էին անվճար, իսկ մյուսները՝ ամսական 3 ռուբլի վճարով: Կրթօջախը կատարելու էր նաև զանազան իրերի պատրաստման պատվերներ:³⁴ Այն երկու տարի ժամկետով ղեկավարելու էր Օ. Անդրեասյանը: Թե ինչքան տևեց այդ դպրոցի գործունեությունը, պարզ չէ, դրա մասին տեղեկություններ չգտնվեցին: Սակայն պարզ է մի բան, որ նրա գործունեությունը երկար չէր կարող տևել թեկուզև այն պատճառով, որ 1899-ի սեպտեմբերին, Ալեքսանդրապոլում դադարեց գործել «Բարեգործականի» մասնաճյուղը, որը կարուճկի դպրոցի ծախսերի ըստ էության միակ հոգացողն էր:

1899թ. հուլիսի 6-ին Ռուսաստանի ներքին գործերի նախարարը հաստատում է «Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերության» նոր կանոնադրությունը, որը նրան այլևս մասնաճյուղեր ունենալու հնարավորություն չէր ընձեռում: Նոր կանոնադրու-

²⁹ Berberis L., Ալեքսանդրապոլ, «Արձագանք», 1897, №30, էջ 3:

³⁰ Տաճկահայ փախստականները, «Մուրճ», 1897, №2-3, էջ 396: Եփրակացի, Նամակ Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1897, №18, էջ 2: Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1897, №21, էջ 3: Եփրակացի, Նամակ Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1897, №22, էջ3:

³¹ Պ.Մ., Նամակ Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1897, №23, էջ 2: Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1897, №31, էջ4:

³² Բժ. Ն.Տեր-Մահակեանց, Նամակ Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1899, №53, էջ1-2:

³³ Պ.Մ., Նամակ Ալեքսանդրապոլից, «Մշակ», 1899, №52, էջ 2:

³⁴ Նույնը:

թյամբ՝ եղած մասնաճյուղերը ինքնուրույն գործելու իրավունք էին ստանում: Հիմնվելով վերջինիս վրա՝ Ալեքսանդրապոլի տեղական վարչությունը նոր կանոնադրության քննարկմանը նվիրված 1899թ. սեպտեմբերի 26-ի վերջին ընդհանուր ժողովում որոշեց շարունակել մասնաճյուղի գործունեությունը, արդեն որպես առանձին ընկերություն՝ հայցելով երկրամասի իշխանությունների թույլտվությունը:³⁵ Սակայն վերջիններս կտրականապես մերժեցին տեղական վարչության այս առաջարկը, և դա բնականաբար եղավ «Կովկասի հարց բարեգործական ընկերության» Ալեքսանդրապոլի մասնաճյուղի տասնհինգամյա կենսագործունեության ավարտը:

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АЛЕКСАНДРАПОЛЬСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ “КАВКАЗСКОГО АРМЯНСКОГО БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОГО ОБЩЕСТВА” В 1884-1899гг.

Резюме

Г. Айвазян

Александропольское отделение “Кавказского армянского благотворительного общества” открылось в 1884 году, но реально приступило к работе 19 октября 1890 года. Гуманитарные и культурно-просветительские цели, высокие идеалы общества сплотили вокруг отделения учителей, торговцев, городскую интеллигенцию и ремесленников.

Денежные средства отделения образовались от добровольных взносов членов и пожертвований широких слоев общества. Отделение выплачивало стипендию нуждающимся ученикам школы Александрополя и Тифлиса, оказывало медицинскую и экономическую помощь бедствующим слоям местных и западных армян. Открылась ремесленная школа.

После принятия нового устава, согласно которому полномочия “общества” сокращались, были закрыты все отделения, в том числе и Александропольское.

³⁵ Պ. Մ. Նախան Անտոնիանովիչի «Մոսկ. 1899 № 122 էջ 2.